

เมื่อภาคประชาชนล่มสลาย

ประกาศ ขึ้นฉบับต่าง

บทเรียนจากกรณีพี่น้องขลุ่ยตีล่าง

Uรตราเอ็นจีโอที่ทำงานกับชาวบ้าน มักได้รับการประณามจากนักปฏิวัติเสื้อแดงเรื่อยมาว่าเป็นหัวหน้าฟาร์มที่มีชาวบ้านเป็นปศุสัตว์ในคอกของตน และคงไม่ยกเว้นแม้กระทั่งเพื่อน ๆ ที่ผมมักเรียกเขาว่า 'ทนายอนาถา' ที่เข้าไปทาคดีความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้าน

นักกิจกรรมทางสังคม หรือเอ็นจีโอ ซึ่งสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ได้รับการโจมตีมาก โดยเฉพาะหลังการรัฐประหารปี 2549 และเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองในปี 2553 ว่า ไม่สนใจคนตาย เป็นพวกเครือข่ายอำมาตย์ ฯลฯ

ในเชิงความคิด ทำที หรือจุดยืนทางการเมือง ผู้คนเหล่านี้ก็มักจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าตามการเปลี่ยนแปลงสังคมไม่ทัน ยังติดอยู่กับภาพการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนในยุคความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่เติบโตขึ้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 โดยมีขบวนการเคลื่อนไหวของพี่น้องเสื้อแดงเป็นตัวแบบใหม่ นี่คือการเมืองภาคประชาชนของแท้

แต่เราก็เห็นพวกเขาก็มหันกลับมามองการทำงานต่อไปด้วยเงินเดือนและค่าตอบแทนที่จำกัดจำเขี่ย และน้อยกว่าบรรดาผู้ที่อ้างตนเป็นนักปฏิวัติที่เข้าไปอยู่ในที่ทางตำแหน่งหน้าที่การงานในช่องทางต่างๆ อันเป็นผลพวงมาจากการก้าวเข้าไปเป็นรัฐบาล

คงไม่เถียงว่าการเคลื่อนไหวของพี่น้องเสื้อแดง การปกป้องรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง ซึ่งผู้คนนิยมนโยบายพรรคจากการรัฐประหาร อำนาจนอกระบบเป็นสิ่งซึ่งสำคัญสำหรับชีวิตทางสังคมการเมืองของผู้คน เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่สำคัญยิ่งและเป็นสิ่งซึ่งครอบคลุมชีวิตผู้คนทั้งกว้างขวางใหญ่โตกว่าขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

กรณีพี่น้องคลีตี่ล่าง ก็วางปัญหาอยู่บนเรื่องราวที่กล่าวมา รากเหง้าปัญหาที่มาจากการลงทุนทางธุรกิจ โครงการขนาดใหญ่ต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นในสังคมที่ไม่มิดิตาคุ่มหัวผู้คนที่ได้รับผลกระทบหรือถูกแย่งชิง ทำลายฐานทรัพยากรของชีวิตชุมชนและครอบครัว

ประเด็นเรื่องสิทธิชุมชน การเรียกร้องให้เกิดการขยายพื้นที่ทางสังคมการเมืองให้เห็นหัวผู้คนจึงไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นมาจากสัญญาภาค ซึ่งไม่เกี่ยวกับการเมืองที่ถูกจับไปเชื่อมโยงกับอำมาตย์-ไพร่ แต่เกิดจากบทเรียนและประสบการณ์ตรงของชาวบ้าน เอ็นจีโอและนักวิชาการบางกลุ่มที่ร่วมกันเคลื่อนไหวผลักดัน

ถ้าเรามองในมิติการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย นี่ก็คือการถ่วงโอนอำนาจออกจากระบบราชการ ผู้แทนหรือตัวแทน มาสู่ประชาชน ใช้โดยตรงมากยิ่งขึ้น โดยผ่านบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ การแก้หรือผลักดันให้มีกฎหมาย ซึ่งรวมไปถึงในขั้นตอนการนำปฏิบัติ (Implementation) หรือขั้นการใช้รัฐธรรมนูญและกฎหมายต่างๆ

กรณีคดีของพี่น้องคลีตี่ล่าง ซึ่งศาลปกครองสูงสุดได้อ่านคำพิพากษาเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2556 ที่ผ่านมานี้ ได้สะท้อนให้เห็นทั้งมิติการอ้างประเด็นสิทธิชุมชน การอาศัยองค์อธิสระตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งเกิดจากการผลักดันเพื่อให้มีกลไกในการปกป้องสิทธิของผู้คน และในกระบวนการต่อสู้ของพี่น้องเรา ก็ยังเห็นความไม่สมประกอบของช่องทางและกลไกในการปกป้องสิทธิ

อีกมากมาย

ประการแรก ศาลปกครองได้รับรองสิทธิของชุมชนพี่น้องคลีตี่ล่างในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ โดยศาลได้พิจารณาถึงวิธีการดำรงชีพของชุมชนดั้งเดิมของพี่น้องที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าและลำห้วย ซึ่งน่าจะเป็นกติกาสำคัญที่ลงหลักปักฐานเพื่อเป็นแนวค้ำพิพากษา หรือเป็นกติกาทางสังคมสำหรับปัญหาอื่นในกรณีต่อๆ ไปข้างหน้า

โดยคำพิพากษาให้จ่ายค่าเสียหายแก่ชาวบ้านทดแทนการซื้ออาหารที่เคยมีอยู่ในฐานทรัพยากรเดิมเดือนละ 700 บาท หรือวันละราว 8 บาท ซึ่งคำพิพากษาของศาลปกครองชั้นต้นได้ระบุคิดค่าเสียหายเพียงวันละ 4 บาท

นอกจากค่าเสียหายทดแทนการซื้ออาหารแล้ว ศาลยังวินิจฉัยดังปรากฏในคำพิพากษาให้จ่ายค่าเสียหายอันเนื่องมาจากพี่น้องคลีตี่ล่างถูกละเมิดสิทธิในการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอีกเดือนละ 1,000 บาท รวมค่าเสียหายที่กรมมลพิษต้องจ่ายให้แก่ชาวบ้านผู้ยื่นฟ้อง 22 ราย เป็นเงินรายละ 177,199.55 บาท

คำพิพากษาดังกล่าวนี้น่าจะเป็นกติกาสำคัญที่สร้างการลงหลักปักฐานได้มากกว่ากรณีการจ่ายค่าชดเชยการทำประมง ซึ่งเป็นความเสียหายจากการสร้างเขื่อนกรณีปัญหาของพี่น้องปากมูน เพราะกรณีดังกล่าวไม่ได้มีการสร้างกติกาเชิงสถาบันแต่อย่างใด กล่าวคือ อาศัยระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีและมีการระบุเอาไว้อีกว่าไม่ให้นำไปใช้สำหรับกรณีอื่น

เมื่อพิจารณาคุณค่าเสียหายทดแทนอาจมีข้อสงสัยว่าทำไมจึงต่ำนัก ผมถามเพื่อนทนายที่เกี่ยวข้องคดีก็ทราบ ว่า คิดจากฐานความเป็นจริงของชีวิตชาวบ้าน แต่ก็ยังคาใจอยู่เมื่อมองกรณีชาวบ้านถูกฟ้องคดีโลกร้อนที่ต้องจ่ายค่าเสียหายไร่ละ 1.5 แสนบาทต่อปี เช่น เขาคิดค่าเสียหาย โดยคำนวณจากการเสียค่าไฟจากกรณีใช้แอร์เปิดให้เย็นเท่ากับอุณหภูมิของป่า

จึงสงสัยว่าปลาในลำธารก็อร่อยไม่แพ้ปลาแช่ลมอนปลาเทราท์ ฯลฯ ความเสียหายของชาวบ้านก็ควรคิดค่าใช้จ่ายมาตรฐานแบบคนเมือง เพราะวันละ 8 บาท คงซื้อปลากระป๋องกินยังไม่ได้เลย ประเด็นดังกล่าวนี้จึงน่าจะนำไปสู่การพิจารณาเรื่องการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพหลังดำเนินโครงการ (Post-HEIA) เพราะกติกาเรื่องนี้เราไม่เคยมีเลย จำได้ว่าเมื่อคราวเป็นเลขานุการคณะกรรมการกลางแก้ไขปัญหามลพิษปากมูน เมื่อนานมาแล้วก็มีการพิจารณาเรื่องดังกล่าวนี้

บทเรียนการต่อสู้ของชาวบ้านที่ต้องอาศัยความทุกข์ ความยาก ความอดทน และการรอคอยอย่างยาวนานดังพี่น้องคลีตี่ล่าง และอื่นๆ อีกมากมาย ฯลฯ จึงควรนำมาสู่การสร้างกติกาเรื่องเหล่านี้กันอย่างจริงจังเสียที

อีกเรื่องหนึ่ง เราเห็นภาพการต่อสู้ของชาวบ้านกับหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งกรณีคลีตี่มีทนายความจากโครงการนิทรรศการสิ่งแวดล้อม ศูนย์ศึกษาทะเลทรายและพัฒนา ฯลฯ เข้าไปช่วยเหลือด้านคดีแก่ชาวบ้าน ผมมักเรียกเขาว่า เพื่อนทนายอนาถา ซึ่งต้องหาเงินทำงานบริหารองค์กรกัน เมื่อนำชาวบ้านสู้คดีและมีการ

เรียกค่าทดแทนก็ต้องมีเงินวางศาล ฯลฯ

ดังนั้น จึงควรนำมาสู่กลไกในการช่วยพิทักษ์สิทธิของชาวบ้าน ซึ่งก็ทราบจากผู้คนที่ทำงานเหล่านี้ว่า กองทุนด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งมีเงินมหาศาลกลับไม่ได้มีวิธีคิดที่จะเข้ามาหนุนเสริมการเรียกร้องสิทธิของชาวบ้านแต่อย่างใด

ซึ่งควรรวมไปถึงกลไกในการเข้ามาพิทักษ์สิทธิหรือช่วยดำเนินการฟ้องร้องแทนชาวบ้าน ไม่ใช่ปล่อยให้ไปตามยุทธการระหว่างทึมทนายอณาถาผู้มีจิตใจดี และองค์กรที่อยู่ในสภาพดูแลตนเองก็ยังลำบาก ร่วมต่อสู้กับชาวบ้านซึ่งเป็นคนยากไร้ ไม่มีทั้งทรัพยากร หรือแม้แต่การตระหนักรู้ว่าสิ่งที่ตนถูกละเมิดสามารถต่อสู้ได้

ดังนั้นสหรัฐอเมริกา มีองค์กรชื่อ US Environmental Protection Agency-EPA ทำหน้าที่ดังกล่าว กฎหมายสิ่งแวดล้อมปี 2535 ที่บังคับใช้อยู่นี้ไม่มีวิธีคิดเช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะไปคิดเอาเองว่าหน่วยงานของรัฐไม่ทำผิด และจะไม่เกิดปัญหาหลังการดำเนินโครงการ เมื่อเป็นเช่นนั้นภาระในการพิทักษ์สิทธิจึงถูกผลักให้เป็นเรื่องของชาวบ้านที่ต้องต่อสู้เอาเอง โดยที่หน่วยงานไม่มีภาระต้องรับผิดชอบแต่อย่างใด

กตึกาที่ตังาม มาตรฐานการปกป้องสิทธิซึ่งควรจะมีลงหลักปักฐานจึงเกิดขึ้นโดยการแลกมาด้วยความทุกข์ ความยากของชาวบ้านอยู่ทั่วไป (ขออภัยเถอะครับ) และยังคงถูกคนบางจำพวกด่าอยู่ในคอกปศุสัตว์แคบๆ ของเอ็นจีโออีกด้วย

การเมืองในมิตินี้ อยู่ในชีวิตสังคมการเมืองตลอดเวลาและอาจจะยิ่งสำคัญมากยิ่งขึ้นในรัฐบาลนี้ ที่ปัญหามิติดังกล่าวนี้อาจลดทอนลงไปให้เหลือเป็นเรื่องการแสวงหานโยบายอันเป็นที่นิยมของประชาชน แต่อีกด้านหนึ่งก็แรงที่จะดำเนินโครงการขนาดใหญ่โดยล้มกตึกากฎหมาย ระบียบสังคมที่ผู้คนเล็กๆ กำลังช่วยกันสร้างในลงหลักปักฐาน

ได้ยินว่า ท่านผู้หลักผู้ใหญ่ในพรรคเพื่อไทย อดีตเอ็นจีโอใหญ่ ท่านแสดงความเห็นว่า เรื่องราวของพี่น้องเช่นนี้ เป็นเรื่องเล็กเหลือเกิน เพราะรัฐบาลนี้กำลังปฏิวัติสังคมด้วยนโยบายขึ้นค่าแรง 300 บาท และท่านกำลังหลงใหลได้ปลื้มว่า เมื่อยุคหลังตุลาฯ 2516 สู้เรื่องค่าแรงขั้นต่ำแล้ววัน 3 บาทยังไม่ได้เลย แต่มาสำเร็จเมื่อร่วมต่อสู้กับนายใหญ่

เมื่อเป็นเช่นนั้นเขาและรัฐบาลปฏิบัติประชาชนในสายตาของเขา จึงไม่ได้สนใจที่จะทำให้เกิดองค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ การปฏิรูปกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ที่จะขยายพื้นที่ทางการเมืองในมิติดังกล่าวนี้ออกไป

ในทางตรงกันข้าม ได้ยินว่า พวกเขา กำลังคิดจะยกเลิกพื้นที่ชุ่มน้ำออกไปจากเกณฑ์การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) เพื่อจะได้ทำให้การดำเนินโครงการขนาดใหญ่ในแผนจัดการน้ำ ดำเนินการได้อย่างรวดเร็วทันใจ โดยไม่ต้องไปสนใจชีวิตชุมชนของผู้คนในพื้นที่

การทำให้ชีวิตของคนข้างล่างดีขึ้นด้วยมาตรการเชิงนโยบายต่างๆ เป็นสิ่งที่ควรได้รับคำสรรเสริญอย่างแน่นอน แต่บทเรียนกรณีพี่น้องคลีตี่ล่าง ยังดูไร้สาระและห่างไกลจากจินตนาการในการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยของนักปฏิวัติสังคมในรัฐบาลนี้อีกมากนัก ■